

3.4.4 Територіальні структури загальнодержавного значення

До територіальних структур загальнодержавного значення регіональної схеми області відносяться ті, які є складовими частинами схеми проектних елементів загальнодержавного значення національної екомережі України, до яких віднесені: Придонецький екорегіон та Галицько-Слобожанський і Сіверсько-Донецький екокоридори.

3.4.4.1 Придонецький екорегіон

Придонецький екорегіон розташований у степовій зоні Харківської, Донецької та Луганської областей України і простягається з північного заходу на південний схід вздовж долини р. Сів. Донець. Північно-західна межа регіону пролягає на кордоні лісостепової та степової зони в центральній частині (Зміївський район) Харківщини. Південно-східна межа пролягає в західній частині Луганщини (Кремінський район).

У межах екорегіону розміщені великі малопорушені природні території та об'єкти, що мають високу природоохоронну цінність, такі як: національні природні парки „Гомільшанські ліси” (Харківська область), „Святі гори” (Донецька область) та регіональний ландшафтний парк „Ізюмська лука” (Харківська область). Тут знаходяться типові для північного степу України природні ландшафти, що зумовлюють природні процеси, спрямовані на стабілізацію екологічної рівноваги на сході України. Різноманіття ландшафтів зумовило чисельність біотопів та значне біорізноманіття. На території екорегіону охороняється близько 200 рідкісних видів рослин і тварин, численні середовища існування, що підлягають охороні в Європі, Україні та на Харківщині.

Незважаючи на те, що екорегіон простягається степовою зоною, його територія має найбільшу лісистість на сході України, що відповідає екологічному оптимуму. Фактично, найбільші суцільні лісові масиви лежать в межах екорегіону і приурочені до нагірного правобережжя, заплави, призаплавної частини долини річки та борової тераси. Тут поширені нагірні та байрачні діброви, соснові ліси, штучні та природні заплавні ліси з дуба звичайного, вільхи чорної, видів тополі, верби тощо. Вони відіграють значну кліматоутворюючу, ґрунтозахисну, водозахисну роль і є рефугіумом лісової біоти серед степового агроландшафту. Типові зональні флоро-ценотичні комплекси півдня лісостепової та півночі степової зони (нагірні та байрачні ліси, лучні й справжні степи) поєднані тут з рідкісними галофітними й кретофітними ценозами, що є унікальними для регіону та України в цілому.

Призначенням екорегіону є збереження великих природних елементів ландшафту, місць існування та популяцій типової й рідкісної біоти Задонецько-Донського краю в середній течії р. Сів. Донець.

Харківська ділянка екорегіону

У межах Харківської області екорегіон проходить долиною р. Сів. Донець у Зміївському, Балаклійському та Ізюмському районах. Площа екорегіону – 54783,9 га. Основну площу регіону складають землі вкриті лісом – 68%. До водного фонду належить 1496,0 га, це переважно русло річки та стариці в заплаві Сів. Дінця.

До складу його структурних елементів віднесені ключові території площею 36791,0 га, що включають 12 об'єктів ПЗФ, 5 територій та об'єктів, які зарезервовані для наступного заповідання, та 4 водно-болотні угіддя (табл. 3.14).

Таблиця 3.14 Основні ключові території екорегіону

№	Назва території	Статус території	Адміністративний район	Площа, га
1	Гомільшанська лісова дача	Ландшафтний заказник	Зміївський	1062,0
2	Гомільшанські ліси	Національний природний парк	Зміївський, Первомайський	14314,8
3	Сухий Лиман	Орнітологічний заказник (зарезервована територія)	Зміївський	68,2
4	Лиманська система озер	Водно-болотне угіддя	Зміївський	2172,0
5	Озеро Борове	Ботанічний заказник	Зміївський	25,1
6	Горіла Долина	Загальнозоологічний заказник (зарезервована територія)	Зміївський	770,1
7	Тюндик	Заповідне урочище	Балаклійський	988,0
8	Сербівський	Ботанічний заказник	Балаклійський	2,0
9	Заплава р. Сів. Донець	Водно-болотне угіддя	Балаклійський	3482,0
10	Леб'яжі озера	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Балаклійський	695,0
11	Крейдянська лісова дача	Ландшафтний заказник	Балаклійський	1477,7
12	Савинська лісова дача	Ландшафтний заказник	Балаклійський	1711,0
13	Норцівський	Загальнозоологічний заказник	Балаклійський	8,6
14	Рибчине	Ентомологічний заказник	Балаклійський	9,4
15	Заплава р. Сів. Донець	Водно-болотне угіддя	Балаклійський	2600,0
16	Ізюмська Лука	Регіональний ландшафтний парк	Балаклійський, Ізюмський	5002,0
17	Караван	Ботанічний заказник	Ізюмський	308,0
18	Гора Крем'янець	Комплексна пам'ятка природи	Ізюмський	176,0
19	Місце злиття рр. Сів. Донець та Оскіл	Водно-болотне угіддя	Ізюмський	1618,0
20	Яремівський	Ландшафтний заказник (зарезервована територія)	Ізюмський	293,5
23	Студеноцька	Зоологічна пам'ятка природи (зарезервована територія)	Ізюмський	7,6
Разом				36791,0

Особливостями екорегіону є:

- значна його лісистість, що перевищує в декілька разів лісистість суміжних територій;
- перевага серед ключових територій великих за площею об'єктів. Так, майже половина з них має площу понад 1000 га, що забезпечує збереження великих життєдатних популяцій біоти, і лише 6 територій – меншу за 100 га;
- значне ландшафтне різноманіття переважної більшості ключових територій, яке забезпечує збереження в природному й напівприродному стані типових зональних та інтразональних комплексів;
- велика рекреаційна цінність, яка пов'язана з мальовничістю ландшафтів, різноманіттям біоти та розміщенням у межах екорегіону комплексних природоохоронних об'єктів – національного природного та регіонального ландшафтного парків.

Багатство фітобіоти екорегіону пояснюється його ландшафтним різноманіттям та незначним у порівнянні з суміжними територіями антропогенним порушенням. Долине розташування репрезентує в його складі всі типи зональних та інтразональних ценозів, характерних для півдня

лісостепової зони – півночі степової зони. На правобережжі представлена рослинність нагірних дібров, байрачних лісів, лучних та справжніх степів, крейдяних відслонень. У заплаві – інтразональна прибережно-водна і справжня водна рослинність, заплавні ліси та луки, серед яких на півдні екорегіону проявляються ознаки засолення. На лівобережжі зростають соснові ліси та трапляються унікальні галофітні угруповання на лесовій терасі.

На території екорегіону репрезентовані понад 20 природних екосистем та 16 із 30 властивих для Харківщини рідкісних, реліктових і типових рослинних угруповань, занесених до ЗКУ. Регіонально рідкісні ценози представлені 31 угрупованням із 43. Раритетна флора представлена майже 150 видами вищих судинних рослин. Серед них до ЄЧС внесено 6 видів, до ЧКУ – 29, регіонально рідкісні – 113 видів. Половина рідкісних видів належить до лісових та степових.

Найбагатшим у фітоценотичному та флористичному відношенні в межах екорегіону є національний природний парк „Гомільшанські ліси”. Саме тут налічується 9 угруповань, занесених до ЗКУ, 13 угруповань із ЗСХ та 94 рідкісні види рослин, із яких 2 занесені до ЄЧС і 22 – до ЧКУ. Значне раритетне фіторізноманіття властиве для водно-болотного угіддя, що лежить у місці злиття рр. Сів. Донець та Оскіл, а також для регіонального ландшафтного парку „Ізюмська Лука”.

Придонецький екорегіон вирізняється виключним фауністичним різноманіттям. Раритетна фауна хребетних у межах регіону представлена понад 120 видами. Серед них до ЄЧС внесено 13 видів (8 – ссавці, 4 – птахи, 1 – круглороті), до ЧКУ – 47 (13 – ссавці, 28 – птахи, 2 – плазуни, 3 – кісткові риби, 1 – круглороті), до ЧСХ – 61 (11 – ссавці, 36 – птахи, 5 – плазуни, 4 – земноводні, 5 – кісткові риби).

Придонецький екорегіон відіграє важливу роль у збереженні видового різноманіття та кількісного багатства птахів Європи й України. У межах Харківської області в екорегіоні знаходяться три ІВА території, що мають Європейський та національний статус: „Ізюмська Лука”, „Озеро Лиман”, „Гомільшанська лісова дача”. Ці ІВА території підтримують існування 77 SPEC видів птахів (Види Загальноєвропейської Природоохоронної Значимості – Species of European Conservation Concern, SPEC), серед яких 73 види включені до Додатків II, III Бернської конвенції, 49 видів – до Додатку II Боннської конвенції. Серед SPEC видів 3 види мають статус „Глобально вразливий” (орлан-білохвіст, могильник, підорлик великий). Саме на території Придонецького екорегіону спостерігається найбільша в Харківській області концентрація гніздових поселень цих рідкісних хижих птахів, занесених до ЄЧС та ЧКУ. Територія екорегіону має виключну екологічну цінність як резерват гніздової популяції журавля сірого, занесеного до ЧКУ, який мешкає тут на південній межі свого гніздового ареалу. Тут знаходяться найбільші за чисельністю і щільністю гніздування поселення журавлів, а також найбільші в Харківській області осінні передміграційні скупчення цього виду.

Через територію Придонецького екорегіону пролягають важливі міграційні шляхи птахів. Під час сезонних міграцій тут пролітає понад 180 видів птахів, серед яких 1 вид включений до Додатку I (знаходяться під загрозою знищення), 122 види – до Додатку II (статус яких не є сприятливим) Конвенції про збереження мігруючих видів тварин (Боннська конвенція); 71 вид включено до Додатку II „Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів”, 4 види занесені до ЄЧС, 23 види – до ЧКУ. Особливу цінність для охорони перелітних птахів мають водно-болотні угіддя екорегіону (Лиманська система озер, урочище „Горіла Долина”, заплави рр. Сів. Донець, Оскіл). У межах екорегіону знаходиться також найбільше в Харківській області місце зимівлі водоплавних птахів (озеро Лиман – водойма-охолоджувач Зміївської ТЕС).

Придонецький екорегіон забезпечує збереження понад 30 раритетних видів ссавців. Серед них видра річкова (ЄЧС, ЧКУ), горностай, норка європейська, борсук (ЧКУ). Можливе мешкання хохулі звичайної, занесеної до ЄЧС та ЧКУ. На території екорегіону знаходяться численні поселення регіонально рідкісного виду – бобра річкового.

Територія екорегіону має також значну екологічну цінність для збереження в природному стані середовища існування популяції міноги української – рідкісного виду класу Круглоротих, включеного до ЄЧС та ЧКУ.

У межах Придонецького екорегіону зосереджені унікальні фауністичні комплекси, які не мають аналогів як у Харківській області, так і в цілому в Україні, які представлені на території національного природного парку „Гомільшанські ліси”, водно-болотних угідь Лиманської системи озер, урочища „Горіла Долина”, регіонального ландшафтного парку „Ізюмська Лука”, водно-болотного угіддя, що розташоване в місці злиття рр. Сів. Донець та Оскіл.

3.4.4.2 Галицько-Слобожанський екокоридор

Галицько-Слобожанський екокоридор – базовий лісостеповий коридор України, він простягається від р. Сян на заході, охоплюючи Розточчя, Опілля, Карпати, Поділля, Придніпров'я, Полтавщину, Слобожанщину до річок басейну Сів. Дінця та Дону на сході. Таким чином, у смугу цього базового екокоридору потрапляють ділянки басейнів усіх річок першої величини, зони ендемічності Карпат та Поділля, пралісові ділянки – букові та смерекові в Карпатах, діброви Поділля та Слобожанщини, сосняки Слобожанщини, грабняки Розточчя, степові ділянки Опілля, Придніпров'я, реліктові крейдяні ценози Сів. Дінця, рефугіуми реліктових угруповань у Карпатах, на Опіллі, Поділлі.

Галицько-Слобожанський (лісостеповий) екокоридор, на відміну від інших, має: найбільшу протяжність, сильно звивисту конфігурацію і розгалуження у східній частині на північну та східну гілки. За своїм географічним положенням та значенням він є центральним і перетинає весь Лісостеп.

Основним призначенням екокоридору є збереження біорізноманітності унікальних для України **центральноевропейських ялицево-сосново-букових, реліктових присередземноморських звичайнодубових, скельнодубових пралісів, дубово-грабових і унікальних для рівнинної частини України пухнастодубових лісів та центральноевропейських лучних степів, які знаходяться на межі ареалу, а також причорноморських степів. Особливо цінною є його частина, розташована на схід від Харкова на території Старобільщини, що має риси давнього лісостепу. Саме тут збереглася реліктова крейдяна так звана „гісопова флора” з численними ендемами, зокрема костриця крейдяна, левкой запашний, дворятник крейдяний, шоломниця крейдяна, гісоп крейдяний, смілка крейдяна та багато інших, які пов'язують Старобільські степи з Донськими та Волзькими. Велику роль на цій території відіграють і чагарникові степи.**

Харківська ділянка екокоридору

У межах Харківської області екокоридор пролягає територіями Краснокутського, Богодухівського, Валківського, Нововодолазького, Харківського, Зміївського, Чугуївського, Печенізького, Шевченківського, Великобурлуцького та Дворічанського адміністративних районів, а саме долинами рр. Мерла та Мерчик – басейн р. Дніпро; рр. Черемушна, Мжа, Сів. Донець, Великий Бурлук, Нижня Дворічна та Оскіл – басейн р. Дон. Коридор має протяжність близько 280 км. Площа його складає 76743 га.

Основну площу коридору складають землі сільськогосподарського призначення – 44862,4 га, це переважно пасовища та сіножаті. Серед них 1350,9 га рілля в заплавах річкових долин, тут необхідні роботи з відновлення їх природного стану. Ліси займають площу 17891,8 га.

До структурних елементів коридору включені: 43 ключові території, площею 28415,8 га (табл. 3.15).

Таблиця 3.15. Основні ключові території екокоридору

№	Назва території	Статус території	Адміністративний район	Площа, га
22	Капранський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Краснокутський	74,9
23	Слобожанський	Національний природний парк (зарезервована територія)	Краснокутський	10594,0
24	Володимирівська дача	Лісовий заказник	Краснокутський	699,0
25	Оберіг	Загальнозоологічний заказник	Краснокутський	84,2
26	Мурафський	Ботанічний заказник	Краснокутський	223,0
27	Мурафська дача	Ботанічна пам'ятка природи	Краснокутський	5,2
28	Шарівський	Ботанічний заказник	Богодухівський	146,0
29	Мокромерчицький	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Валківський	7,6
30	Новомерчицьке	Заповідне урочище (зарезервована територія)	Валківський	11,8
31	Золочівський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Валківський	54,0
32	Староводолазький	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Нововодолазький	36,2
33	Мереф'янський	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Харківський	323,9
34	Заплава р. Мжа	Водно-болотне угіддя	Харківський, Зміївський	3724,0
35	Миргородський	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Зміївський	291,3
36	Зідківський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Зміївський	28,7
37	Шелудьківський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Зміївський	89,6
38	Мохначанський	Лісовий заказник	Зміївський	104,9
39	Скрипаївський	Лісовий заказник	Зміївський	27,3
40	Цикалове	Ботанічний заказник	Зміївський	10,0
41	Середньодонецький	Лісовий заказник	Зміївський	1389,0
42	Малинівський	Ландшафтний заказник	Зміївський, Чугуївський	2256,7
43	Кочетоцький	Ентомологічний заказник	Чугуївський	50,0
44	Кочетоцька лісова дача	Ландшафтний заказник	Чугуївський	2160,3
45	Пісковий	Ландшафтний заказник (зарезервована територія)	Чугуївський	800,0
46	Леб'яже	Орнітологічний заказник (зарезервована територія)	Чугуївський	62,1
47	Печенізьке товарно-рибне господарство	Водно-болотне угіддя	Печенізький	660,0
48	Василівський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Шевченківський	54,4
49	Гетьманівський	Орнітологічний заказник (зарезервована територія)	Шевченківський	228,1
50	Аркадівський	Ботанічний заказник	Шевченківський	22,9
51	Великобурлуцька заплава	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Шевченківський	76,0
52	Шишківська	Ботанічна пам'ятка природи	Шевченківський	15,0

53	Заплава р. Великий Бурлук	Водно-болотне угіддя	Шевченківський, Чугуївський	1991,0
54	Великобурлуцький степ	Регіональний ландшафтний парк	Великобурлуцький	302,8
55	Зелений Гай	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Великобурлуцький	20,0
56	Божкове	Заповідне урочище	Великобурлуцький	79,0
57	Дегтярне	Заповідне урочище	Великобурлуцький	179,0
58	Катеринівський	Загальнозоологічний заказник	Великобурлуцький	527,0
59	Бурлуцький	Загальнозоологічний заказник	Великобурлуцький	326,0
60	Оскільський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Дворічанський	210,6
61	Новомлинський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Дворічанський	60,1
62	Червоний	Ботанічний заказник	Дворічанський	49,8
63	Озерний	Ботанічний заказник	Дворічанський	44,0
64	Конопляне	Ботанічний заказник	Дворічанський	315,9
Разом				28415,3

До їх складу входять 21 територія та об'єкт ПЗФ площею 8485,1 га. Крім них – три водно-болотні угіддя загальною площею майже 6,4 тис. га та 19 територій та об'єктів, які зарезервовані для включення до складу ПЗФ у майбутньому, загальною площею понад 12 тис. га.

Багате фіторізноманіття екокоридору представляє практично всі властиві для Лісостепу України типи рослинності, на відносно невеликій території репрезентує флористичні і ценотичні особливості Східноєвропейської провінції, Середньоросійської лісостепової підпровінції, Харківського та Вовчансько-Куп'янського геоботанічних округів. Фітоценотичне різноманіття екокоридору у достатній мірі охоплює і відображає характерні риси рослинності відповідних геоботанічних районів.

Фітоценотичне різноманіття і флористичне багатство рослинного покриву екокоридору репрезентують фітобіоту широкого спектру екосистем. Їх розмаїття характеризує зональні риси та підкреслює регіональну специфіку рослинності регіону. „Харківська” гілка Галицько-Слобожанського екокоридору забезпечить збереження 16 синтаксонів рослинного покриву із ЗКУ (понад 50% рідкісних ценозів, характерних для області), у тому числі: типових для України звичайнодубових пралісів – 5 угруповань; унікальних для рівнинної частини України центральноевропейських лучних степів, які зберегли риси давнього лісостепу та знаходяться на межі ареалу – 7 угруповань; типових для України реліктових водних рослин – 3 угруповання та одне лучне угруповання. Їх місцезростання відмічені на 33 (78%) ключових територіях. Крім того, тут охоронятиметься 37 синтаксонів із ЗСХ, тобто 86% рідкісних фітоценозів рослинного покриву Харківщини. Серед них угруповання: лісові – 13, степові – 3, крейдяних степів – 5, лучні – 10, болотні – 5, водні – 1.

Мережа центрів біорізноманіття Галицько-Слобожанського екокоридору в межах Харківської області репрезентує і забезпечує охорону 148 раритетного виду вищих спорових та судинних рослин, тобто більше половини кількісного складу видів, рідкісних у Європі (12 видів, 52% від можливої на Харківщині кількості), Україні (33 види, 55% від можливої кількості), Харківщині (103 види, 51% від можливої кількості).

Особливе значення має збереження в межах Галицько-Слобожанського екокоридору ценотичного і флористичного різноманіття унікальної реліктової, так званої „гісопової флори” з численними рідкісними, ендемічними та реліктовими видами (5 угруповань, 29 видів).

Разом з тим рослинність дослідженого регіону дуже трансформована і фрагментована внаслідок антропогенної діяльності (розорювання, випасання, лісомеліоративні заходи, прокладання доріг, рекреація тощо). Часто негативні антропогенні зміни ценозів носять необоротний характер. Відбувається деградація корінних угруповань рослинності та їх інтенсивна синантропізація. Належною охороною не забезпечені майже всі рідкісні угруповання.

У складі фауністичних комплексів Галицько-Слобожанського екокоридору в межах Харківської області представлено понад 120 раритетних видів наземних хребетних тварин, серед яких 12 видів включено до ЄЧС (ссавці – 7, птахи – 5), 48 – до ЧКУ (39,6 % їх загальної кількості в Україні; ссавці – 12, птахи – 34, плазуни – 2), 60 – до ЧСХ (ссавці – 12, птахи – 38, плазуни – 6, земноводні – 4).

Галицько-Слобожанський екокоридор відіграє важливу роль у збереженні видового різноманіття та кількісного багатства птахів Європи й України. У межах Харківської області в екокоридорі розташована ІВА територія „Долина р. Мжа” (№75 – за національним кодом, №044 – за європейським кодом).

Галицько-Слобожанський екокоридор забезпечує охорону понад 40% гніздових поселень „харківської” популяції журавля сірого (ЧКУ), розташованих у заплавах рр. Мерла, Коломак, Черемушна, Мжа, Сів. Донець, Великий Бурлук. У заплаві р. Великий Бурлук весною 2002 р. спостерігалось міграційне скупчення журавля степового, занесеного до ЧКУ. Це перша реєстрація цього рідкісного виду журавлів на території Харківської області більш ніж за 100-річний період.

Галицько-Слобожанський широтний екокоридор, поєднуючи долини річок басейну Дніпра і Дону на території Харківської області, виконує важливу роль міграційного шляху для перелітних птахів. По коридорі пролітає понад 200 видів птахів, серед яких 145 видів включені до Додатків I, II Конвенції про збереження мігруючих видів тварин (Боннська конвенція) (Додаток I (знаходяться під загрозою знищення) – 9 видів; Додаток II (статус яких не є сприятливим) – 136 видів), 82 види – до Додатку II „Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів”, 11 видів – до Додатку I Директиви Ради Європи щодо охорони птахів, 6 видів – до ЄЧС, 33 види – до ЧКУ.

3.4.4.3 Сіверсько-Донецький екокоридор

Меридіональний Сіверсько-Донецький екокоридор проходить на північному сході України. Північна межа його знаходиться на кордоні Вовчанського району Харківської області та Белгородської області Російської Федерації, а південна – на кордоні Луганської області та Ростовської області Російської Федерації. У північній частині він проходить на межі лісостепової і степової зони, а в центральній та південно-східній частині – степовою зоною. Тобто він простягається територією України, поєднуючись з широтним Галицько-Слобожанським екокоридором на північній межі Печенізького району Харківської області, перетинаючи його в Чугуївському та Зміївському районах, де переходить у Придонецький екорегіон.

Основне призначення екокоридору – забезпечення обміну генофондом, міграції птахів, поширення видів, підтримання екологічної рівноваги долинних екосистем р. Сів. Донець, а також збереження рідкісних реліктових водних та заплавлених ценозів, звичайнодубових та звичайнососнових пралісів, рефугіїв центральноєвропейських лучних степів, причорноморських степів, реліктової крейдяної флори.

Харківська ділянка екокоридору

У межах Харківської області екокоридор проходить долиною р. Сів. Донець у Вовчанському, Печенізькому та Чугуївському районах. Він має площу – 41146,4 га. До складу структурних елементів коридору включені: ключові території площею 24045,3 га. Основну площу коридору складають землі лісового фонду. Значні площі належать до водного фонду, це переважно акваторія Печенізького водосховища.

Ключовими територіями є 8 об'єктів ПЗФ загальною площею 15444,4 га, 4 території загальною площею близько 4,2 тис. га, які зарезервовані для включення до складу ПЗФ у майбутньому, та два водно-болотних угіддя, що розташовані на площі понад 7,6 тис. га (табл. 3.16).

Особливі умови в екокоридорі створює Печенізьке водосховище, що простягається територіями двох районів і суттєво впливає на гідрологічний режим, мікроклімат та біорізноманіття екокоридору.

Значне фіторізноманіття екокоридору пояснюється його пограничним положенням на межі лісостепової та степової зони і наявністю зональних та інтразональних ландшафтів. Тут на правобережжі (лісостепова зона) представлена рослинність нагірних дібров та фрагменти крейдяних степів; у заплаві – інтразональна рослинність заплавної лісів та луків, прибережно-водна та справжня водна рослинність; на лівобережжі (степова зона) – ценози соснових лісів та степів.

На ключових територіях екокоридору зареєстровані 14 рідкісних, реліктових та типових рослинних угруповань, занесених до ЗКУ: 4 дібровні, 5 справжні водні, 5 степові. Регіонально рідкісні ценози представлені також 14 угрупованнями, властивими для луків, соснових лісів, крейдяних відслонень, прибережно-водної рослинності.

У складі рідкісної флори налічується 83 види вищих судинних рослин. Серед них до ЄЧС занесені 2 види (козельці українські та пирій ковилолистий), до ЧКУ – 20 (переважно представники родини зозулинцеві, що зростають на заплавах луках та роду ковила, що поширені у степах). Рідкісними для Харківщини є 67 видів рослин, що представляють всі ценотичні групи (лісові, лучні, степові, крейдові, галофітні, псамофітні, водні). Найбільша кількість рідкісних видів властиві для степів та лісів (майже 60%) .

Таблиця 3.16 Основні ключові території екокоридору

№	Назва території	Статус території	Адміністративний район	Площа, га
65	Верхнє Придонцов'я	Регіональний ландшафтний парк (зарезервована територія)	Вовчанський	3874,0
66	Холодноярське	Заповідне урочище	Вовчанський	10,0
67	Радянський	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Вовчанський	497,3
68	Петрівський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Вовчанський	71,5
69	Старосалтівський	Лісовий заказник	Вовчанський	347,4
70	Хотімлянський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Вовчанський	115,5
71	Новодонівський	Ландшафтний заказник	Вовчанський	197,0
72	Соколята	Ландшафтний заказник	Вовчанський	501,0
73	Печенізьке водосховище	Водно-болотне угіддя	Вовчанський, Печенізький	7100,0
74	Кулаківський	Лісовий заказник	Печенізький	455,0

№	Назва території	Статус території	Адміністративний район	Площа, га
75	Печенізьке Поле	Регіональний ландшафтний парк	Печенізький	4997,6
76	Печенізька лісова дача	Ландшафтний заказник	Печенізький	5292,0
77	Заплава р. Велика Бабка	Водно-болотне угіддя	Печенізький, Чугуївський	522,0
78	Кицівський	Ботанічний заказник	Печенізький	65,0
Разом				24045,3

Найбагатшим у фітоценотичному та флористичному відношенні в межах екокоридору є регіональний ландшафтний парк „Печенізьке Поле”. Саме тут налічується 9 із 14 угруповань, занесених до ЗКУ, та 3 угруповання із ЗСХ. Рідкісна флора нараховує 44 види, із яких 1 вид занесений до ЄЧС і 11 – до ЧКУ.

У складі фауністичних комплексів Сіверсько-Донецького екокоридору в межах Харківської області представлено понад 50 раритетних видів наземних хребетних, із яких до ЄЧС занесені 4 види (ссавці – 1, птахи – 3), до ЧКУ – 16 (ссавці – 4, птахи – 11, плазуни – 1), до ЧСХ – 33 (ссавці – 2, птахи – 22, плазуни – 5, земноводні – 4).

Сіверсько-Донецький екокоридор відіграє важливу роль у збереженні видового різноманіття та кількісного багатства птахів Європи й України. У межах Харківської області в екокоридорі розташовано дві ІВА території: „Лівобережжя в зоні Печенізького водосховища” (№399 – за національним кодом, № 046 – за загальноєвропейським кодом; територія підтримує існування глобально вразливого виду, занесеного до ЄЧС та ЧКУ – орлана-білохвоста; під час осінньої міграції тут спостерігаються декілька десятків цих птахів) та „Долина р. Велика Бабка” (№ 404 – за національним кодом). У складі гніздових орнітокомплексів коридору представлено понад 30 раритетних видів. Тут знаходяться поселення журавля сірого (ЧКУ), лебедя-шипуну, чисельні колонії чапель (чапля сіра, ч. руда, чепура велика), мартинів (м. звичайний, м. жовтоногий), кричків (к. чорний, к. білокрилий), куликів (чайка, коловодник болотяний тощо).

Екокоридор виконує важливу роль міграційного шляху для перелітних птахів. По коридору пролітає понад 180 видів птахів, серед яких 127 видів внесено до Додатку II „Конвенції про охорону мігруючих видів тварин” (Боннська конвенція), 80 видів – до Додатку II „Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів”, 4 види – до ЄЧС, 25 видів – до ЧКУ. Особливу цінність як місця відпочинку та годівлі для мігруючих водоплавних і навколводних птахів мають Печенізьке водосховище та ставки Печенізького ТРГ. Під час сезонних міграцій тут концентруються багатотисячні зграї гусей та качок. Лісові масиви по берегах водосховища і русла річки служать міграційними шляхами для птахів чагарниково-лісового комплексу (горобцеподібних, голубеподібних, соколоподібних тощо).

3.4.5 Територіальні структури місцевого значення

Територіальні структури національної екологічної мережі місцевого значення визначаються відповідними регіональними програмами та регіональними схемами формування екологічної мережі.

Задача структур місцевого значення – забезпечення сприятливих умов існування, вільного розселення та міграції видів рослин і тварин у межах регіону (адміністративної області). Мережа елементів місцевого значення доповнює мережу елементів загальнодержавного значення, об’єднуючи природне середовище регіону в територіально цілісний комплекс.

У регіональній схемі екомережі Харківської області запроєктовано 7 екокоридорів місцевого значення: Орільський, Оскільський, Берестовий, Самарський, Березький, Удянський та Балаклійсько-Синихінський. Вони простягаються долинами річок і охоплюють характерні для області природні ландшафти, різноманіття яких зумовлює значне ценотичне та флористичне багатство.

Дослідження рослинного покриву показало, що в межах всіх екокоридорів найпоширеніші заплавні трав'янисті ценози: луки різних підтипів, прибережна і справжня водна рослинність. У північних районах області це справжні заплавні луки, у південних – засолені їх варіанти. Поширення лісів підпорядковане загальній фізико-географічній зональності і приурочене переважно до лісостепової зони, з невеликими ділянками заплавних лісів у межах майже всіх екокоридорів, найбільш поширені вони в Березькому, Орільському та Балаклійсько-Синихінському. Унікальні крейдяні степи з численними видами кретофільної флори властиві для північних ділянок Оскільського коридору.

У межах екокоридорів місцевого значення виділені 59 ключових територій загальною площею 47899,8 га. З них 17 занесені до ПЗФ області, 13 водно-болотних угідь і 29 зарезервовані для подальшого заповідання.

Аналіз рідкісної фітобіоти ключових територій показав, що тут поширені 12 із 30 рідкісних рослинних угруповань, занесених до ЗКУ: 1 – лучне, 3 – лісові, 3 – водні та 5 степових. До ЗСХ занесені 32 характерних переважно для заплавних ландшафтів ценози. Це складає майже дві третини всіх властивих для Харківщини. Раритетна флора нараховує 123 (43% властивих для області) рідкісних види. Серед них 9 занесені до ЄЧС (гісоп крейдяний, дрік донський, катран Буша, переломник Козо-Полянського, пирій ковилалистий, полин суцільнобілий, ранник крейдяний, смілка крейдяна, фіалка Лавренка), 25 – до ЧКУ і 89 – до ЧСХ.

У межах екокоридорів місцевого значення представлено значне різноманіття фауністичних комплексів. Раритетна фауна хребетних репрезентована понад 70 видами із ЄЧС, ЧКУ, ЧСХ.

3.4.5.1 Орільський екокоридор

Орільський екокоридор простягається долинами рр. Оріль, Орілька, Бритаї та гирлом р. Берека, а також Краснопавлівським і Орільківським водосховищами, з'єднуючи між собою структури національної екомережі загальнодержавного значення: Дніпровський екокоридор та Придонецький природний екорегіон.

Основне призначення екокоридору – забезпечення вільного розселення та міграції видів птахів між річковими долинами річок басейну Дніпра та Сіверського Дінця, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані.

Екокоридор у межах Харківської області проходить через Зачепилівський, Сахновщинський, Лозівський та Барвінківський райони і займає площу понад 21 тис. га.

Весь екокоридор розташований у степовій зоні і переважно охоплює трав'янисті фітоценози. Домінують ценотичні комплекси, властиві для заплав степових річок, а саме: заболочені та засолені варіанти заплавних луків. Крім них, представлені справжні луки, прибережно-водна та справжня водна рослинність. Заболочені землі та відкриті водні ділянки в межах коридору мають значні прощі. Найбільшими водними об'єктами є Краснопавлівське та Орільківське водосховища, що побудовані при створенні каналу Дніпро-Донбас на р. Попільна та р. Орілька. На лівих берегах рр. Оріль, Орілька та Бритаї є цілинні ділянки зі справжньою і

псамофітною степовою рослинністю. Ліси в межах екокоридору лише заплавні, переважно в Зачепилівському районі в заплаві р. Орчик. Незначні площі ріллі передбачається привести до напівприродного стану.

У межах екокоридору виділені 15 ключових територій загальною площею понад 10000 га. З них лише близько 1600 га є територією ПЗФ. Це 6 заказників місцевого значення, серед яких переважають орнітологічні території. Чотири ключові території представлені водно-болотними угіддями, мають найбільші площі (від майже 625 га до 3570 га), серед яких два – території водосховищ з їх прибережними смугами і два – у заплаві р. Оріль з комплексом типових ценозів. Пропонується створити ще 5 об'єктів ПЗФ, основним завданням яких теж буде охорона орнітофауни та фрагментів цілинних степів (табл. 3.17).

Рідкісна фітобіота в межах ключових територій екокоридору нараховує 12 рідкісних угруповань та 36 видів рослин. До ЗКУ внесено 4 степових угруповання, 8 – до ЗСХ, це переважно формації, властиві для засолених та справжніх луків. Серед рідкісної флори один вид – фіалка Лавренка з ЄЧС, 8 – із ЧКУ (степові: 3 види ковили, сон чорніючий; лучні: тюльпан дібровний, рястка Буше, рябчик малий, косарики тонкі) та 27 видів, переважно степові та галофітні, що охороняються на Харківщині.

Таблиця 3.17 Основні ключові території екокоридору

№	Назва території	Статус території	Адміністративний район	Площа, га
79	Російський Орчик	Загальнозоологічний заказник	Зачепилівський	1006,0
80	Орільський	Гідрологічний заказник	Зачепилівський	196,0
81	Займанський	Орнітологічний заказник	Зачепилівський	157,1
82	Залінійний	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Зачепилівський	420,1
83	Новопекельний	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Зачепилівський	310,0
84	Заплава р. Оріль	Водно-болотне угіддя	Зачепилівський Сахновщинський	3570,0
85	Багаточернечинський	Орнітологічний заказник (зарезервована територія)	Сахновщинський	522,2
86	Аполлонівський	Орнітологічний заказник (зарезервована територія)	Сахновщинський	137,8
87	Орільківське водосховище	Водно-болотне угіддя	Лозівський	625,0
88	Заплава р. Оріль	Водно-болотне угіддя	Сахновщинський	660,0
89	Пташиний	Орнітологічний заказник	Лозівський	2,0
90	Краснопавлівське водосховище	Водно-болотне угіддя	Лозівський	2034,0
91	Миролюбівський	Орнітологічний заказник (зарезервована територія)	Лозівський	608,5
92	Бритаї	Орнітологічний заказник	Барвінківський	158,0
93	Куплеватське	Орнітологічний заказник	Барвінківський	40,0
Разом				10446,7

У складі фауністичних комплексів Орільського екокоридору представлено понад 60 раритетних видів наземних хребетних тварин, серед яких до ЄЧС занесені 5 видів (ссавці – 2, птахи – 3), до ЧКУ – 22 види (ссавці – 7, птахи – 13, плазуни – 2), до ЧСХ – 35 видів (ссавці – 2, птахи – 27, плазуни – 3, земноводні – 3).

Орільський екокоридор відіграє важливу роль у збереженні видового різноманіття та кількісного багатства птахів Європи й України: у його складі знаходиться ІВА територія „Долина р. Оріль” (№ 037 – за європейським кодом, № 83 – за національним кодом).

У межах Орільського екокоридору представлені унікальні для Харківської області водно-болотні та лучні гніздові орнітокомплекси. Тут розташовані найчисленніші в області колонії мартинів (м. звичайний, м. жовтоногий), крячків (к. білощокий, к. білокрилий), куликів (серед яких кулик-довгоніг (ЧКУ), грицик великий та пісочник малий із ЧСХ, чепури великої, пірникози чорношійої. В Орільському екокоридорі сконцентровані найчисленніші в області гніздові поселення гуски сірої, в значній кількості гніздиться лебідь-шипун (ЧСХ). Тут також селиться журавель сірий (ЧКУ).

Орільський екокоридор виконує важливу роль міграційного шляху для перелітних птахів. По коридору пролітає понад 170 видів птахів, серед яких 115 видів включені до Додатку II „Конвенції про збереження мігруючих видів тварин” (Боннська конвенція), 67 видів – до Додатку II „Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів”, 3 види – до ЄЧС, 13 – до ЧКУ (серед яких: орлан-білохвіст, скопа, казарка червоногола, кулик-сорока, гоголь). Найбільшу цінність для перелітних водоплавних птахів як місця зупинки для відпочинку та годівлі мають Краснопавлівське й Орільківське водосховища. Тут під час весняної та осінньої міграції концентруються багатотисячні зграї гусей та качок.

3.4.5.2 Оскільський екокоридор

Оскільський екокоридор займає долину р. Оскіл від смт Дворічна до місця впадіння в р. Сіверський Донець, з'єднуючи елементи національної екомережі: Галицько-Слобожанський екокоридор та Придонецький природний екорегіон загальнодержавного значення.

Основне призначення екокоридору – забезпечення вільного розселення та міграції видів рослин і тварин між річковими долинами річок Сіверського Дінця та Дону, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані.

Екокоридор у межах Харківської області проходить степовою зоною через Дворічанський, Куп'янський, Борівський та Ізюмський райони і займає площу понад 22 тис. га.

У його межах представлені всі властиві для Харківщини флороценотичні комплекси: На правобережжі долини р. Оскіл збереглися окремі ділянки справжніх і чагарникових степів та кленово-липових дібров. Унікальними тут є кретофільні фітоценози на виходах крейдяних порід. На лівому березі зростають соснові ліси з фрагментами борів природного походження. У заплаві значні площі належать водному фонду – це русло р. Оскіл та Червонооскільське водосховище зі старицями і затоками. Тут представлена прибережно-водна і справжня водна рослинність. У заплаві поширені справжні, засолені та заболочені луки, а також заплавні ліси із дуба звичайного, видів верби і тополі, вільхи клейкої. У межах цього коридору майже немає розораних земель, які необхідно приводити до природного стану.

У межах коридору виділені 8 ключових територій загальною площею понад 20 тис. га (табл. 3.18). З них лише 127,1 га є територією ПЗФ, яка належить чотирьом ботанічним заказникам місцевого значення. У межах екокоридору виділене водно-болотне угіддя – Червонооскільське водосховище, яке є одним з найбільших в області. Пропонується створити ще 3 об'єкти ПЗФ. Серед них найбільше різноманіття рідкісної фітобіоти властиве Червонооскільському регіональному ландшафтному парку, що планується створити на площі понад 6500 га, та унікальним невеликим за площею ботанічним заказникам „Крейдяний” та „Коробочкіне”, які є рефугіумами крейдяної флори.

Таблиця 3.18 Основні ключові території екокоридору

№	Назва території	Статус території	Адміністративний район	Площа, га
117	Червонооскільський	Регіональний ландшафтний парк (зарезервована територія)	Борівський	6623,0
118	Борівський	Ботанічний заказник	Борівський	18,0
119	Підлиманський	Гідрологічний заказник	Борівський	43,1
120	Пристін	Гідрологічний заказник (зарезервована територія)	Куп'янський	898,7
121	Калинівський	Ботанічний заказник (зарезервована територія)	Куп'янський	38,6
122	Червонооскільське водосховище	Водно-болотне угіддя	Куп'янський, Борівський, Ізюмський	13000,0
123	Коробочкине	Ботанічний заказник	Дворічанський	29,1
124	Крейдяний	Ботанічний заказник	Дворічанський	36,9
Разом				20687,4

Різноманітний ландшафт зумовлює значну цінність фітобіоти екокоридору. У межах ключових територій зареєстровані 8, тобто майже третина всіх властивих для Харківщини рідкісних рослинних угруповань, занесених до ЗКУ, та майже половина – 19 угруповань, рідкісних для області. Це угруповання широколистяних лісів, степів, крейдяних відслонень, справжніх луків, водних рослин. Раритетна флора нараховує 72 види рослин. Серед них 7 видів крейдяної флори, що занесені до ЄЧС, 15 переважно степових і кретофільних видів, занесених до ЧКУ, та 50 різноманітних за фітоценотичною приналежністю регіонально рідкісних видів рослин. У фітосозологічному відношенні це найцінніший елемент місцевого значення в екомережі Харківщини.

У складі фауністичних комплексів Оскільського екокоридору представлено 62 раритетних види наземних хребетних тварин, серед яких до ЄЧС занесені 7 видів (ссавці – 3, птахи – 4), до ЧКУ – 22 види (ссавці – 5, птахи – 15, плазуни – 2), до ЧСХ – 33 види (ссавці – 2, птахи – 25, плазуни – 3, земноводні – 3).

Оскільський екокоридор відіграє важливу роль у збереженні видового різноманіття та кількісного багатства орнітофауни регіону. У складі лісових орнітокомплексів долини р. Оскіл та узбережжя Червонооскільського водосховища представлені раритетні види хижих птахів, занесені до ЄЧС, ЧКУ (орлан-білохвіст, могильник, підорлик великий, орел-карлик, скопа) та ЧСХ (осоїд, шуліка чорний, боривітер звичайний). В затоках водосховища та на заплавах озер розташовані численні поселення лебедя-шипуну (ЧСХ), гніздиться гуска сіра. У межах коридору знаходяться поселення журавля сірого (ЧКУ).

Оскільський екокоридор виконує важливу роль міграційного шляху для перелітних птахів. По коридору пролітає понад 170 видів птахів, серед них 121 вид включений до Додатку II „Конвенції про збереження мігруючих видів тварин” (Боннська конвенція), 69 видів – до Додатку II „Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів”, 4 види внесено до ЄЧС, 20 видів – до ЧКУ. Під час весняної й осінньої міграції в акваторії Червонооскільського водосховища концентруються багатотисячні зграї гусей (4 види) та качок. Лісові масиви по берегах водосховища служать міграційними шляхами для птахів чагарниково-лісового комплексу.